
**THE FIRST STATE FEMALE SCHOOL IN EUROPE AS PRESENTED IN THE
RUSSIAN HISTORIOGRAPHY**

Anastasiya Pashova

South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria, asia_p@mail.bg

Petar Vodenicharov

South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria, peter_acad@yahoo.com

Abstract: In the Russian historiography the School for Noble Maidens in Saint Cyr which was established by the second wife of Louis 14th in 1684 have not been an object of special research. Up to 1917 in the tsarist Russia the school was mentioned in the context of detailed researches related to the history of the female education in Russia. The first and leading researcher of the history of the female education in Russia and specifically of the first female school in Russia was Elena Osipovna Lihachëva (1836 – 1904). Her four volumes fundamental work “Materials about the history of the female education in Russia (1086 – 1880)” published in 1895 was the first research on the problem and covers an immense historical period – from 1086 till 1880. Her research is based fully on archive documents. Another researcher of the Russian education of similar rank is Nikolay Cherepnin whose object of research was the first state high schools for noble maidens known as Smolni Institute. He published four volumes of 2082 pages, the last volume was only of archive documents. He followed and analyzed the history of the school from its establishment to 1914.

The two researchers mentioned the School for Noble Maidens in France and rejected the idea that the Saint Cyr School was a prototype of Smolni Institute for Noble Maidens in Sankt Petersburg. After 1917 nothing was written about the first in Europe state high school for noble maidens because of ideological reasons.

Our research is based mainly on the writings of the two Russian scholars. We followed how the idea of the female education originated in Europe and tried to identify the external factors which contributed for the idea to be realized in practice. We analyzed the reasons which influenced Louis 14th to establish the school and the history of the school – its statute (aims, conceptions, approaches), the educational content and system. We outlined the Enlightenment ideas that formed the basis of the educational system in Saint Cyr and followed how they have been realized in the specific practice under the direct supervision of Madam Maintenon (the second wife of Louis 14th). We discussed the problem how the idea of caste state female education developed into a basis of mass public female high schools in France and Europe.

Keywords: female education, Saint Cyr School, Smolni Institute, Enlightenment.

**ПЪРВОТО ДЪРЖАВНО УЧИЛИЩЕ ЗА МОМИЧЕТА В ЕВРОПА – ПРЕЗ
ПОГЛЕДА НА РУСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ ДО 1917 Г.¹⁰⁴****Анастасия Пашова**

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград; asia_p@mail.bg

Петър Воденичаров

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград; peter_acad@yahoo.com

Резюме: В руската историография училището за момичета в Сен-Сир, създадено от втората съпруга на Луи XIV през 1684 година, не е било обект на специални изследвания. До 1917 година в царска Русия, училището е споменавано накратко само в контекста на по-обширни изследвания, свързани с историята на женското образование в Русия. Първата и водеща изследователка на историята на женското образование в Русия и в частност на първото в Русия женско учебно заведение е Елена Осиповна Лихачева /1836 – 1904/. Нейният четиритомен фундаментален труд “Материали для истории женского образование в России, /1086 – 1880/“, публикуван през 1895 г., е първото научно изследване върху проблема, което обхваща огромен исторически период – от 1086 до 1880 година и е изградено изцяло върху архивни документи. Друг изследовател на руското образование от този ранг е Николай Черепин, който също има за обект първото в

---

¹⁰⁴ Изследването е извършено в рамките на проект „Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18th – 21st Centuries – KEAC-BSR“. Проектът е подкрепен от European Union's Horizon 2020 research and innovation programme с договор No 734645.

Русия държавно средно училище за благородни девици. Той издава три тома с обем от 2082 стараници, като последният том е само с архивни документи. Проследява и анализира историята на училището от неговото създаване до 1914 година. И двамата изследователи споменават училището за благородни девици във Франция, като отхвърлят идеята, че училището в Сен-Сир е прототип на Смолни институт за благородни девици в Петербург. В периодичния руски печат от това време излизат две статии свързани със Смолни институт и училището в Сен-Сир. След 1917 година по идеологически причини нищо не се пише за първото в Европа държавно училище за девойки от благороден произход, нито за първото средно държавно училище за момичета в Русия.

В изследването основно се позоваваме на написаното от двамата големи руски историци, изследователи на женското образование. Проследяваме как възниква идеята за женско образование в Европа и кои са външните фактори, които допринасят да се реализира тази идея на практика. Разглеждат се причините, които тласкат Луи XIV да създаде самото училище и се проследява накратко неговата история - устав /цели, концепции, подходи/, образователно съдържание и възпитателна система. Извеждат се западните просвещенски идеи, на които се опира възпитателната система в Сен-Сир и конкретната им реализация в практиката под прякото ръководство на госпожа Ментенон /втората съпруга на Луи XIV/. Анализира се въпросът как реализираната идея за съловно женско образование в държавното заведение става основа за създаването по-късно на масови несъсловни женски гимназии във Франция и Европа.

Ключови думи: женско образование, училище Сейнт-Сир, Смолни институт, Просвещение.

1. УВОД

През 1686 г. в Сен-Сир – Франция е създадено държавно училище за „обеднели дворянски дъщери или на загинали офицери с дворянски произход“¹⁰⁵ от мадам Ментенон¹⁰⁶ и с помоща на краля Луи XIV, което е първото в Европа средно светско държавно училище за девойки с аристократичен произход. Ето как оценява мястото и мисията на училището в онези времена една от известните исторички на женския въпрос и образование през XIX и началото на XX век - Лили Браун:¹⁰⁷ „Първо място между борците за реформиране на женското образование се пада на Фенелона /Франсоа Фенелон/. Неговите педагогически принципи подбутнаха госпожа Ментенон да основе в Сен-Сир първото средно училище за момичета, особеното значение на което се състои още в туй, че то бе в същото време първото учреждение, което подготвяше възпитателки и така проправяше път за професионалната дейност на жените. Но то бе само оазис в пустинята и тъй малко отговаряше на времето си, щото доскоро изпадна до жалкото равнище на обикновените женски училища, като направи главни предмети на преподаване костюмите, танците, представленията. Опитът на А. Х. Франке, немско подражание на споменатия френски институт, биде постигнат от същата участ... Но би било съвсем погрешно да се обвиняват за това отделни лица: в тогавашното време образованието още беше за жените просто външен, декоративен атрибут, изкуството и учеността бяха за тях само средство да блестят в салоните“

2. ПРЕДИСТОРИЯ НА СЪЗДАВАНЕТО НА УЧИЛИЩЕТО

През 1680 г. г-жа Ментенон поддържа със свои средства малко училище в Монтморенси, преместено след това в Рюел. Тук в 1684 г. се възпитават 60 дворянки и освен това се допускат и приходящи ученички, дъщери на свободни градски търговци и занаятчии. Ментенон се обръща за помощ към краля, който ѝ подарил замък в Нуази и определил сума за издръжката на 100 пансионерки от бедни дворянски семейства. Помещението се оказва тясно и краля купува земя в Сен-Сир, за да се построи новото учебно заведение. Числото на възпитаничките е увеличено на 250. Всички се възпитават безплатно за сметка на краля, но се допускат само такива момичета, които могат да докажат своя дворянски произход 4 поколения назад от бащина страна. За издръжката му краля предоставя доходите от абатството Сен Дени – около 200 хиляди

¹⁰⁵<http://o-zanni.livejournal.com/69937.html>

¹⁰⁶ Франсуаз д'Обинё, маркиза де Ментенон (27 ноември 1635 — 15 април 1719) е втора съпруга на крал Луи XIV. Идеята за създаването на училището за момичета е нейна и тя е тясно свързана с младостта и, в която тя, от благородно обедняло семейство, получава ограничено образование в манастир – основни познания по френски, латински, смятане и домакински работа. Фокусът на образованието в манастирите, според нея, е предимно върху религията и не подготвя момичетата за реалния свят. По-късно тя участва в интелектуални кръгове на първия си съпруг Скаррон, а след смъртта му става гувернантка и възпитателка на децата на Луи XIV.

¹⁰⁷ Лили Браун, Женският въпрос, Варна, 1903, с. 128.

ливри на година. Новият замък е построен по план на известния френски архитект Мансар. Зданието е завършено през 1686 година и тогава в него се премества женското заведение от Нуази. Едновременно със започването на постройката в Сен-Сир, Луи XIV поръчва на Ментенон и началничката на училището в Нуази да съставят Устав на Института на дамите на св. Луи, който орган бил току що учреден.¹⁰⁸

3. ВЪЗПИТАТЕЛНА КОНЦЕПЦИЯ НА МАДАМ МЕНТЕНОН

Възпитателната концепция, върху която мадам Ментенон изгражда работата в училището, изцяло се опира на принципите за образованието, изведени от двамата реформатори – Еразъм и Коменски, които първи обръщат внимание на образованието и възпитанието на жените. Коменски доказва необходимостта от образование на хора с различни звания, състояние, пол и възраст и казва за жените, че трябва да се образуват на добродетели и общо благосъстояние. Още в ранния XVII век в лицето на Еразъм, епохата на Възраждането изработва цяла доктрина за женско образование, която изисква умствена култура и за жените. Той говори за образование в името на самите жени. Техните идеи за първи път прилага по отношение практиката за женско образование Франсоа Фенелон в книгата си „За възпитанието на девойките“, («De l'Education des filles» през 1687 година.¹⁰⁹ При създаването на училището в Сен-Сир, госпожа Ментенон поддържа тесни контакти с Фенелон и изцяло приема и внася в практиката на училището педагогическите принципи, заложили в неговото съчинение. Самият Фенелон взема участие при устройството на заведението, много пише за него в първите години, проповядва и дава наставления на ученичките и възпитателките.

4. ЦЕЛ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА УЧИЛИЩЕТО – ПЪРВИ ЕТАП

Според краля основната цел на основаването на Сен-Сир не е в увеличаване числото на манастирите, а в това да се подпомогнат обеднелите дъщери на многобройните аристократи, загинали по време на войните, като им се даде възможност да работят като възпитателки и чрез тях да се дадат на държавата добре образовани жени, бъдещи майки и съпруги. Уставът, даден от краля на Сен-Сир, не се отнася до вътрешния ред и живот на възпитаниците. Организацията е предоставена на г-жа Ментенон. Още в Нуази, тя разделя възпитаниците на 4 класа, различаващи се помежду си по цветните ленти, които носят върху черни рокли: синя, жълта, зелена и червена. В Сен-Сир се приемат момичета не по-малки от 7 години и не по-големи от 12 г. Оттам излизат на 20 години, като трябва да останат в заведението 13 или не по-малко от 8 години. С родителите се виждат 4 пъти в годината в присъствие на дамите. Тази система на затворено и продължително възпитание се обяснява с желанието на г-жа Ментенон да задържи младите девойки в заведението до възраст, в която у тях ще укрепне разума и ще преминат най-опасните, както тогава се смята, години.¹¹⁰

От първите години на основаването на Сен-Сир г-жа Ментенон се стреми да осъществи в училището своя идеал за възпитание по подобие на голямо семейство, в което всеки има свои задължения. Всеки клас се разделя на групи от по 8-10 момичета. Начело на такава група стои „майка“ на семейството, избрана измежду възпитаниците, заедно с две помощнички. От двата старши класа поред се избират 8 или 10 девойки, които трябва да помагат на дамите в техните занимания с другите два младши класа, а 20 момичета от старшите класове изпълняват ролята на помощнички на дамите във всеки клас и изпълняват различни служби в дома. Денят преминава в строг ред. Във външната обстановка няма никакъв разкош, но се полагат грижи за тяхното здраве. Храната е в изобилие, но обикновена. През зимата затоплят малко. Възпитаниците трябва да се сгряват с движения и работа, чистейки спалнята, лазарета, кухнята и прочие. Дори най-малките помагат в домакинството, събират плодове, чистят зеленчуци.¹¹¹

С установяването на такива правила на живот в Сен-Сир г-жа Ментенон иска да приучи възпитаниците да изпълняват задължения в практическия си живот след училището, а така също да принизи гордостта на

¹⁰⁸ Лихачева, Елена Материали для истории женского образования в России, /1086 – 1856/, т. 1, Санкт Петербург, 1899 г., т. 1, с. 83.

¹⁰⁹ Франсоа Фенелон, По възпитанието на девойките, Цариград, 1874 г. Преведена неговата книга излиза и в България през 1874 г. Преведена е от Атанас Шопов, тогава студент в Медицинската академия в Цариград.

¹¹⁰ Лихачева, с. 85.

¹¹¹ Вахабова А. А. Женское образование во Франции и России в XIX столетии: сопоставительный аспект - <https://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8198>

момичетата, считащи себе си за високопоставени по рождение, за да бъдат полезни и за да ги направи по-силни, по-ловки и по-скромни.¹¹²

В чл. 54 от Правилника е посочено какво да се преподава на момичетата от различните курсове:

- „Червените“ трябва да се обучават в четене, писане и смятане; да получат първите си уроци по катехизис, религиозна история и латински;
- „Зелените“ трябва да изучават същите предмети, към които се добавя история и география;
- „Жълтите“ – същите, като на предишните два класа с допълнителни – рисуване, пеене, танци, драма и музика.
- „Сините“ изучават още хералдика, история на Църквата и морал.

Целта е при всички класове да се изгражда любов към императора, Бога и религията..., голяма любов към добродетелта..., перфектно да се научат да четат, пишат, правопис, аритметика и т.н.

Всекидневният престой в училището е подчинен на много строг режим. Всички стават в 6 часа и в 7 отиват за първата молитва преди сутрешното си хранене в трапезарията. След това учат от 8 до 12 и след това – обядват. След обяда имат отход до 14 часа, след което се връщат и учат по класове до 18 часа, вечерят и в 21 часа си лягат. Молитва има сутрин, обед и вечер.¹¹³

Вярна на принципите на Фенелон, г-жа Ментенон иска при образованието в Сен-Сир да не се обръща внимание на украшенията на ума на възпитаниците. Знанията на чужди езици и други таланти, имат свои неудобства... Но на първо време трябва да отстъпи от такава програма, отчасти заради вкусовете на Луи XIV, който обичал да присъства на театрални представления, които възпитаниците изнасят под ръководството на изкуствни учители. Г-жа Ментенон смята, че в първите години на Сен-Сир е обръщано основно внимание на външната му страна. Във възпитаниците се поощрява склонност към разсъждения, изискани фрази, остроумие, насмешлив, но приятен тон на разговора. От наставниците се изисква дори красноречие при преподаването.¹¹⁴ Във всеки клас има по 4 наставници освен помощници, назначени от възпитанничките и една главна наставница, която направлява цялото учене, програмата, състояща се от обучение по религия, четене и писане, аритметика, френски език и граматика, сведения от история и география, танци, ръкоделие и художествени занимания.

Возпитанничките сами съчиняват пиеси за сцената, в тях се развива страст към съчинителство от всякакъв род. Характерът на възпитанието, маниерите, разговорите са светски: декламации, пеене, грижа за театралните костюми занимават възпитаничките повече, отколкото очаква Ментенон. Сен-Сир става на мода; случват се частни посещения на краля с блестяща свита; тук момичетата забравят за своята бедност, за нуждите на своите семейства.

5. ВТОРИ ЕТАП В РАЗВИТИЕТО НА СЕН-СИР

Забелявайки това, Ментенон започва да преобразява Сен-Сир в манастир. Кралят дълго не се съгласява, но накрая отстъпва и през 1692 г., след блестящ 6 годишен период, „Института на дамите на св. Людовик“ става манастир „Св. Августин“.¹¹⁵

Извършвайки такава коренна реформа в живота на Сен-Сир, г-жа Ментенон налага съвсем противоположна система на възпитание, повече съответстваща на положението на бедните девойки. Всичко, което може да развива гордост и самомнение във възпитаниците е унищожено, театралните постановки се провеждат, но на тях присъства само кралят, без свитата си, а писателството от всякакъв вид е изхвърлено завинаги.¹¹⁶

Но тази строга система, почти изключваща образование, продължава не дълго. „Ние всички сме родени дворянки, но бедни дворянки“ – повтаря често Ментенон в своите писма, но тя счита, че образование все пак е необходимо. Още повече започва да се грижи нейните възпитаннички да излизат не само добри християнки, но и да удовлетворят главното свое предназначение - да живеят в света и да са способни добре да изпълняват своите задължения и в семейството, и в обществото. Преподаването се води съгласно Фенелон практически, по пътя на живото слово и беседа на самата Ментенон. Тя обръща внимание на това, че преподаването в клас, не само трябва да се разбере, но и да се усвои и отрази в техните души, характер и

¹¹² Лихачева, Елена. Материали для истории..., т. 1, Санкт Петербург, 1899 г., т. 1, с. 86.

¹¹³ Черепнин, Николай. Императорское Воспитательное общество благородных девиц, Исторический очерк 1764 – 1914/, Санкт Петербург, 1914, т. 1, Государственная Типография, с. 61.

¹¹⁴ Л. Чернова „Очерки из история женского воспитания“ - „Сен-Сир, как прототип наших институтов“ – с.365 -392 и „Смольный институт“ с. 470- 486, сп. „Женско образование“ от 1878 г., март - април

¹¹⁵ Лихачева, Елена. Материали для истории..., т. 1, с. 87.

¹¹⁶ Пак там, с. 88.

постъпки. Така те привикват да мислят и да си дават отчет за своите мисли и действия. Разумът лежи в основата на цялата система, както на обучението, така и на възпитанието от този период. На този доминиращ принцип в заведението трябва да служат даже игрите, които Ментенон горещо препоръчва и поощрява.¹¹⁷

При преподаването на историята Ментенон сама съставя неголеми разкази, очертаващи съвременни или близки зони от дейността на Франция. Внушава им любов към краля и властта, но заедно с това, следвайки указанията на Фенелон, ги запознава с някои страни на държавния живот, които не трябва да ги касаят и които не влизат в програмата. Като основен способ за това използва написани от нея пиеси, те ги разиграват и в достъпна форма се запознават с предмета, който Ментенон иска да представи. За да влязат в света подготвени, тя не се притеснява да засяга и най-щекотливи и неудобни въпроси. Така и за брака им говори с пълна откровеност и без всякакви илюзии.¹¹⁸

Успехът на Сен-Сир в първите години на XVIII век е огромен. Неговите възпитанички ги канят като наставници в двора и в знатните домове. Най-добрите аристократи, даже кралското семейство се стремят да изпратят дъщерите си в Сен-Сир. Приемайки ги по-скоро по изключение, Ментенон се съгласява да наруши основното правило на учреждението, че е предназначено за възпитанието на бедни дворянки. Тя обаче всячески подкрепя възникването на частни заведения по подобие на Сен-Сир в манастирите. В такива заведения тя изпраща бивши възпитанички на Сен-Сир в качеството на наставници, дава им съвети, пише инструкции, съставя програми по образци на Сен-Сир, но с изменения, съобразно местните условия проектира женските учебни заведения.¹¹⁹

Според Ментенон – образованието на девойките трябва да се различава според техния произход. „Възпитавайки търговските дъщери, няма нужда да украсяваме техния ум, трябва да ги научим на четене, писане, аритметика и главно да ги научим да изпълняват семейните си задължения: да са послушни на мъжете си, да се грижат за децата, да умеят да общуват с прислугата, а също да ходят в неделя в църквата, да са скромни по отношение на покупките и честни в търговията.“¹²⁰ Ментенон смята, че се върви против Бога, ако се изваждат хората от съсловието, в което са се родили. Даже разумът трябва да се съобразява със съсловието. Въобще, както за дворянките, така и за търговските дъщери, тя съветва да се спазват следните правила, в които се заключава нейната система: винаги да се говори с децата истината, „без уточнения, без уговорки“, еднакво, както за големите, така и за малките; на минутата, в която последните са в състояние да разберат това, което им се говори.¹²¹

След смъртта на г-жа Ментенон през 1719 г. в Париж се създава учреждение, подобно на Сен-Сир, за 40 момичета от бедни благородни семейства, които се възпитават безплатно. Това е Институтът на младенците на Исус, приет впоследствие под покровителството на кралицата Мария Лещинска. Такива опити за подражание на Сен-Сир в XVIII в. са правени в Германия, Дания, Швеция и Полша, но нито един от тях не е успешен. И в самия Сен-Сир, след смъртта на Ментенон, не се намира сред образованите и наставничките нито една, която може да продължи делото. Очевидно, че съществуването на Сен-Сир се опира основно на личността на г-жа Ментенон, която е неговата душа, не по своето положение на силна особа, близка на краля, а като идеална наставница, по призвание, такава, за каквато мечтаел Фенелон. Както пише Е. Лихачова: „За нея Русо казва: „Тя притежавала всички качества на такава наставница: тънка наблюдателност, разум, умение да прави изводи, организаторски дух за ред, авторитет, нежност, предизвикваща привързаност към себе си. Ментенон освен това била и главна организаторка на всички функции при организираното от нея заведение. Тя всекидневно следила възпитаничките, стояла с тях понякога по цели дни, лично изпълнявала задълженията на началничка, класна дама, наставница, даже икономка. Нито в Устава на Сен-Сир, нито в неговите програми, нямало нищо, определящо вътрешния ред. Всичко това влизало в писма, инструкции, беседи на Ментенон с възпитаниците и наставниците и само част от тях са издадени през 1752 г. за първи път.“¹²²

¹¹⁷ Черепнин, Николай, Императорское Воспитательное общество ..., с. 60.

¹¹⁸ Черепнин Николай, Императорское Воспитательное общество..., с. 72.

¹¹⁹ Лихачева, Елена, Материалы для истории..., с. 90.

¹²⁰ Пак там.

¹²¹ Черепнин, Николай, Императорское Воспитательное общество, с. 63-64.

¹²² Лихачева Елена, Материалы для истории..., с. 92.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо че до средата на XVIII век никъде в Европа няма средно училище от типа на Сен-Сир, то вече от образованите хора на Запад е призната несъстоятелността на семейното и манастирското женско образование. Те започват да очакват грижата за образованието, при това не само на благороднички, да се поеме от държавата.¹²³ Така реализираната идея за съсловно женско образование в държавното заведение Сен-Сир във Франция става основа за създаването по-късно на масови несъсловни женски гимназии и във Франция, и в Европа, и Русия.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Лили Браун, Женският въпрос, Варна, 1903.
- [2] Черепнин, Николай. Императорское Воспитательное общество благородных девиц, Исторический очерк 1764 – 1914/, Санкт Петербург, 1914, т. 1, Государственная Типография.
- [3] Лихачева, Елена. Материалы для истории женского образование в России, /1086 – 1856/, т. 1, Санкт Петербург, 1899 г.
- [4] Франсоа Фенелон, По възпитанието на девойките, Цариград, 1874.

---

¹²³ Черепнин Николай, Императорское Воспитательное общество..., с. 64.